

Богдан Бутковський

ОСОБЛИВОСТІ ІДЕЇ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ЄДНОСТІ В ЕПОХУ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

У статті висвітлюється взаємозалежність між національним відродженням слов'янських народів та панславізмом з точки зору цивілізаційного підходу. Розкриваються особливості між-слов'янського діалогу.

Ключові слова: слов'яни, панславізм, націоналізм, макронаціоналізм, слов'янофіли, псевдоморфоз, цивілізація, макрокультура, етнокультура, імперіославізм, етнославізм.

Ідея слов'янської єдності в тій, чи іншій мірі не перестає бути актуальною і в наш час. На відміну від романської чи германської єдності, про які говориться, насамперед, в контексті мовної спорідненості в середовищі філологів та інших вчених, поняття слов'янської взаємності, сприйняття слов'ян як окремого цілого присутнє в науці, освіті, ЗМІ та в свідомості багатьох пересічних громадян слов'янських країн. Проте ця ж ідея слов'янської єдності у минулому мала значно більше поширення і відіграла вагомую роль у становленні слов'янських модерних націй. В ту пору слов'янство зіткнулося зі спільними викликами, подібна ситуація склалася і тепер, тож історія панславізму, може не тільки розширити наше уявлення про минуле, але й розкрити специфіку міжслов'янських відносин у сьогоденні та окреслити перспективу на майбутнє.

Історіографія вивчення панславізму, попри велику кількість наукових праць, є неповною і фрагментарною. Такий стан речей можна пояснити насамперед тим, що в історичній науці немає чіткого розуміння панславізму. Більшість дослідників не бачать в ньому явища полісемантичного і багатозначного, в оцінці схильні вживати кліше та обмежувати його роль лише ідеологічними рамками. Також відчутна нестача комплексних наукових робіт, серед найбільш вдалих повних монографій присвячених даній темі слід назвати в першу чергу – “Панславізм. Його історія та ідеологія” Ганса Кона, відомого американського дослідника націоналізму та історії країн Східної і Центральної Європи [1]. Друга, бідніша за насиченням, проте не менш актуальна у вивченні даної проблематики – “Панславізм в минулому і майбутньому” Олександра Миколайовича Пипіна, котрий був безперечно, найкращим знавцем слов'янської літератури та культури у ХІХ ст. [2]. В статті застосовано також відомості стосовно даної проблематики наступних дослідників: Т. Чапек, Д. Казьмерчак, А. Валіцький, К. Шандор, Г. Рокина, В. Дяков [3–8]. Невід'ємною складовою історіографії панславізму є спадок самих панславістів, в формі книг, висловлювань, документів, серед застосованих зокрема: Празький маніфест 1948 р., “Книга буття українського народу”, “Слов'янство і світ майбутнього”, “Схід, Росія і слов'янство”, “Росія і Захід”, “Росія і Європа” [9–14].

На переломі ХVІІІ і ХІХ ст. починається національне відродження слов'янських народів. Хоча в різних частинах слов'янського світу це явище проходило з певною специфікою, однак є багато схожих рис у національному відродженні всіх слов'янських народів. Можна виділити три періоди: історичний, літературний, політичний. Історична пам'ять стала відправним пунктом реслов'янізації. Щоб відродити національну свідомість мислителі-патріоти зверталися до давніх часів, коли у слов'ян були свої правителі, діячі культури. Зрештою дослідження історії призвело до усвідомлення спільного походження і схожості історичної долі усіх слов'ян [1, с. 48–49].

Звернення до минулого та усвідомлення спорідненості сприяло активізації міжслов'янських культурних зв'язків. Найвизначнішим істориком-славістом того часу був Павел Йозеф Шафарик (1795–1861). Його праця “Слов'янські старожитності” мала надзвичайно сильний резонанс в усьому слов'янстві; свого вірша “Єретик” присвятив Шафарикові й Тарас Шевченко. Серед важливого елементу всеслов'янського характеру національного відродження можна зазначити те, що при створенні літературних мов чехи, словаки, словенці й хорвати, для “очищення” своїх діалектів від іншомовного запозичення вживали інші слов'янські слова, переважно російські [2, с. 26]. Об'єктивна близькість слов'янських мов сприяла тому, що культурні здобутки в славістичній галузі одного слов'янського народу ставали доступними й іншим, носили всеслов'янський характер. Саме з просвітницькою діяльністю пов'язана поява терміну панславізм – всеслов'янство, вперше вжитого Яном Геркелем у 1826 році для означення літературної єдності слов'ян [2, с. 50].

Другий етап слов'янського національного відродження цілком природно почав демонструвати ознаки політичного руху, що спочатку знаходили своє відображення, насамперед, в літературі. Слід зазначити, що слов'янське національне відродження з самого початку носило не лише регіональний, але й загальнослов'янський – панславістський характер. Основним речником ідеї панславізму, його “апостолом”, став видатний словацький письменник, лютеранський священник Ян Коллар (1793–1852). У 1824 році виходить перша редакція його епічної поеми “Дочка Слави”, що поряд з зверненнями до минулого має й заклики до культурного та політичного об'єднання слов'ян, пропонує поставити макрокультурну слов'янську ідентичність вище національної, словак Коллар вважав себе перш за все слов'янином [3, с. 18–19].

У слов'янському національному відродженні сильно проявилася одна панславістична риса, яка була притаманна як попереднім епохам історії слов'янства, так і ХХ ст. Це так званий “регіональний панславізм”, який об'єднував перш за все певні частини слов'янського світу, не тільки на основі етнічної близькості, але й на геополітичній доцільності, схожості інтересів. Такими регіональними процесами інтеграції слов'ян можна вважати чехословацький рух, що об'єктивно домінував, як над вузьконаціональним, так і над всеслов'янським у Чехії і Словаччині. Ще одним прикладом може бути “панрусизм” москвофілів у Галичині, котрі орієнтувалися не стільки на слов'янство, як на Росію. Схожі ознаки – регіональної слов'янської інтеграції має ілліризм – рух за об'єднання південних слов'ян. Його засновником був хорватський філолог і публіцист Людевіт Гай (1809–1872). Під безпосереднім впливом Гая численні діалекти сербської і хорватської мов об'єдналися в сербо-хорватську літературну мову [1, с. 60–61]. На нашу думку, зосередженість ілліризму на південному слов'янстві носила насамперед практичний характер, адже на відміну від чехо-словаків, сербо-хорвати, як інші південні слов'яни були відрізані від суцільного північноєвропейського слов'янського масиву австрійцями, угорцями та румунами, тож в меншій мірі могли надіятись на об'єднання з іншими слов'янами, в той час, як консолідація південних слов'ян становила питання збереження їх етнічної самобутності. Саме бажання зберегти етнічну самобутність сприяло поширенню панславізму. Діячі слов'янського національного відродження бачили в ідеї слов'янської єдності єдиний захист від германізації – пангерманізму, що мав зрештою в історії набагато більше реальних імперіалістичних та експансіоністських втілень, ніж панславізм. Найрадикальніші прибічники слов'янської ідентичності, такі, як Людевіт Штур (1815–1856), словацький науковий і політичний діяч, творець словацької літературної мови, засуджуючи регіональний чехословацький рух, як той, що справді асимілює словаків, акцент ставив саме на панславістичному русі, де можна буде досягти етнокультурної єдності в різноманітності. В своїй книзі “Слов'янство і світ майбутнього” Штур високо оцінював роль і місце Росії в майбутній долі усього слов'янства [11].

Російська імперія внаслідок перемоги над Наполеоном та Віденського конгресу 1815 р., стала найвпливовішою державою континенту. Втім внутрішнє життя Росії було далеким від ліберальних, а тим більше романтичних ідей. Після короткого “потепління” ранніх років царювання Олександра I наступив суспільно-політичний “застій”, який викликав зростання

опозиції режиму, що мала вияв в діяльності таємних товариств. Одне з таких товариств виникло 12 березня 1818 р. у Києві. Важливо, що товариство “Об’єднаних слов’ян”, поряд з традиційними ліберальними гаслами, сповідувало також ідею політичного панславізму, в конфедеративній республіканській формі. Однак провал повстання декабристів у грудні 1825 року, з якими тісно було пов’язане товариство “Об’єднаних слов’ян”, призвело до ще більшої реакції царського режиму на всі прояви вільнодумства [2, с. 82–83].

Природно, що слов’яни, підвладні Австрійській та Османській імперії, пов’язували свої надії на звільнення з Росією. Щодо південних слов’ян, то в них, окрім надій були і прецеденти. Саме завдяки допомозі Росії Сербії вдалося здобути автономію від Османської імперії внаслідок Бухарестського мирного договору 16 травня 1812 року, яким закінчилась російсько-турецька війна 1806–1812 років. Навіть серед поляків, що загалом відносились доволі вороже до Росії, виникли ідеї політичної співпраці на панславістичних засадах з Російською імперією. Представником такої позиції був видатний польський філософ і вчений Станіслав Сташіц (1755–1826). Він був прихильником історіософських поглядів Гердера, і подібно йому вважав, що у слов’ян велике майбутнє [1, с. 31–32]. Ключ до втілення слов’янами свого потенціалу розвитку Сташіц вбачав у порозумінні між поляками і росіянами, як двома найбільшими слов’янськими народами. Більше того, Сташіц висунув ідею Європейської співдружності народів, що могла втілитись, в разі здійснення панслов’янського об’єднання, яке геополітично урівноважило б Європу. Проте: “Польський і російський народи вели між собою непотрібні війни через сварки та німецьку змову. Німці є найбільшим ворогом мирного співіснування поляків і росіян, оскільки їхня співпраця загрожує німецьким впливам” [4, с. 40]. Придушення польського повстання 1831 р. та загальна реакційність царського уряду не сприяли зближенню поляків і росіян. Роль Росії у якості “жандарма Європи”, її внутрішня відсталість, імперськість суттєво суперечили поглядам діячів національного відродження у слов’янських землях Австрії.

В українській і зарубіжній історіографії панувала помилкова думка, що “панславізм – це реакційна, імперіалістична ідеологія російського царизму” [6; 15]. Цей погляд і в наш час має широке розповсюдження в національній історичній пам’яті, публіцистиці [16; 17]. Проте, на нашу думку, дані визначення не є об’єктивними. По-перше, не враховується багатогранність явища всеслов’янства, по-друге, відверто демонізується образ Росії, в чому присутній політичний аспект. Панславізм на початку і в середині XIX ст., як явище етнокультурне, макронаціоналістичне за своєю суттю було, насамперед, органічною частиною національного відродження, перш за все, слов’ян Австрії і не знаходило жодної підтримки у владних колах Російської імперії, а тому не може вважатися імперіалістичним. Інша справа те, що до певних панславістських ідей апелювала частина російської еліти і громадськість, особливо під час російсько-турецької війни 1877–1878 р., та під час Першої світової війни. Проте офіційною ідеологією Російської імперії панславізм ніколи не був [2, с. 74–75]. У період між Віденським конгресом 1815 р. і Кримською війною 1853–1856 рр. панславістичні ідеї взагалі не розглядалися офіційними колами імперії. Такий стан речей, з точки зору цивілізаційного підходу, можна пояснити тим, що феодальна Російська імперія була перш за все зорієнтована на вселенсько-православну роль Третього Риму, по суті, йшла мова про відновлення візантійського спадку, універсальної імперії. Концепція Третього Риму не була простою калькою, вона несла в собі могутній метафізичний заряд. І справді, якщо розглянути історію Росії під таким кутом зору, стає помітно, що вона крок за кроком наближалася до ролі універсальної імперії подібної двом попереднім Римам. Цю ж рису Російської імперії помітив і Франтішек Палацький (1798–1876), видатний чеський історик, філософ, політичний діяч, засновник політичної течії австрославізму, що полягала в орієнтації слов’ян на Австрію [1, с. 75–79, 92–93]. Саме відчуття цивілізаційної невідповідності Російської імперії, її феодально-бюрократичний апарат, універсальна, а не національна суть, суттєво зменшувала привабливість російської орієнтації особливо серед австрійських слов’ян, щодо поляків, то до цього примішувались, ще й суто політичні міркування. Більше того, польський месіанізм – ідеологія особливої національної місії поляків, що був тісно пов’язаний з національним

оновленням польського народу, переосмисленням спадку давнини вважав росіян головними історичними антагоністами [1, с. 52–54].

Панславизм в Російській імперії, як і в інших слов'янських землях, також був елементом становлення національної свідомості, проте з огляду на імперський характер країни мав свої суттєві особливості. Росія була не національною державою росіян, а династійно-становою легітимною поліетнічною імперією, і хоч імперський патріотизм, що скріплював її, мав деякі спільні з етнічною свідомістю росіян елементи, понаднаціональні риси переважали. Ще за Миколи I міністр фінансів Г. Канкрін запропонував перейменувати Росію за іменем правлячої династії на “Романовію”, або за іменем Петра I – на “Петровію”, а з-поміж трьох основних принципів Росії, названих міністром народної освіти С. Уваровим, православ'я і самодержавство брали гору над “туманною” народністю [18, с.185–186]. Своєрідною відповіддю на такий стан речей стала філософсько-політична течія слов'янофілів, що поєднувала в собі імперський патріотизм, ідеали православ'я, Третього Риму, з ідеалізацією народної культури, та певними панславистичними нахилами. Однак панславизм, в слов'янофільському розумінні, був річчю другорядною, після православ'я, самодержавства і народності. Власне кажучи, слов'янофіли були радше панрусистами, ніж панславистами, сам термін слов'янофіли, був введений їхніми опонентами “західниками” [5, с. 17–20]. Серед слов'янофілів були в основному представники аристократичної інтелігенції: А. С. Хомяков, І. В. Кірієвській, К. С. Аксаков, І. С. Аксаков, Ю. Ф. Самарін, В. А. Єлагін, А. Ф. Гільфердінг, В. І. Ламанській, Ф. І. Тютчев та інші. Ще одною цікавою ознакою є глибокий філософський характер слов'янофілів, пошук історичного призначення Росії. Як влучно зазначив Ганс Кон, деякі риси в польському месіанізмі та російському слов'янофільстві виявляють значно більше схожого, ніж те, що хотіли бачити їхні творці [1, с. 54]. І польський месіанізм, і російське слов'янофільство, основний наголос робили на обраності свого народу, його всеслав'янську і навіть всесвітню роль, в обох випадках акцент ставився на християнській жертвовності народу “богоносця” [19].

Дещо відмінними були погляди видатного російського історика, публіциста Міхаїла Погодіна (1800–1875). Його справді можна назвати панславистом в класичному розумінні цього слова, адже попри певну схожість з слов'янофілами слов'янську ідею ставив на чільне місце серед своїх філософсько-політичних поглядів. У слов'янстві він бачив покликання російської держави. Погодін, будучи в тісних зв'язках з міністром просвіти Уваровим, пропонував ряд заходів по активізації слов'янської політики Росії. Варто зазначити, що більшість його пропозицій, незважаючи на зовнішню пафосність, носили серйозний аналітичний характер. Зокрема, він акцентував увагу на об'єктивності й незворотності процесів національного відродження слов'янських народів, на необхідності підтримки цього руху з боку Росії. Погодін, пророчес вказував на неприпустимість дотримання принципів “Священного союзу”, шкідливість такої політики для імперії, насамперед тим, що вона спрямовувалася на союз з ворогами слов'янських народів і не була в російських інтересах. Він пропонував пом'якшити становище Польщі, закликав до формування позитивного іміджу Росії в світі. Концепція Погодіна носила доволі синтетичний характер, поряд з ідеями просвітництва і культури він висував ідею національної всеслов'янської імперії, закликав до воєнної агресії проти Австрії та Туреччини, Погодін був безперечним прихильником абсолютизму, вказуючи на його військово-політичні переваги [1, с. 41–49]. Проте, окрім створення у 1835 році славистичних кафедр в російських університетах, його діяльність не знайшла якихось ширших втілень, щоправда і це досягнення, до якого він безпосередньо долучився, мало визначне значення для культури і освіти слов'янських народів [2, с. 90–91].

Таким чином, на середину століття в панславизмі з огляду перш за все на суперечливий характер Російської імперії склалося три геополітичні течії. Перша – орієнтована на Росію, як об'єктивно єдину силу європейського масштабу, здатну, якщо не звільнити слов'янські народи, то хоча б полегшити їх долю, вже самим своїм існуванням. Такий напрямок був не наслідком “макіавеллівської” політики Росії, а відгуком на потужний цивілізаційний виклик Заходу. Друга течія була повною протилежністю першій, центральне місце в ній належало

полякам, такий “панславiзм” передбачав об’єднання слов’ян на противагу Російській імперії, і в цьому ракурсі знаходив певну симпатію на Заході. Проте, в слов’янському середовищі він не мав великого поширення. Третя – найбільш численна течія виступала за об’єднання всіх слов’ян в рамках федеративного або конфедеративного державного об’єднання на рівноправних засадах [1, с. 4–5].

Серед яскравих представників третього напрямку, слід виділити Кирило-Мефодіївське братство, що виникло у Києві в грудні 1845 – січні 1846 рр., і проіснувало до березня 1847 р. Кирилومهфодіївці ставили своїм головним завданням побудову майбутнього суспільства на засадах християнської моралі, шляхом здійснення ряду реформ; створення демократичної федерації слов’янських народів, очолюваної Україною, на принципах рівності й суверенності; знищення царизму і скасування кріпосного права і станів; встановлення демократичних прав і свобод для громадян; зрівняння у правах всіх слов’янських народів щодо їх національної мови, культури і освіти. Серед членів організації були українські діячі культури і науки: В. М. Білозерський, М. І. Гулак, М. І. Костомаров, П. О. Куліш, Т. Г. Шевченко, та інші, загалом дванадцять членів. Александр Пипін, провідний дослідник панславiзму у ХІХ ст. високо оцінив діяльність товариства і зазначив, що “в поглядах братчиків було дуже багато вірних рис, і що подальший розвиток панславiзму має носити саме такий характер” [2, с. 97]. Програмні документи Кирило-Мефодіївського братства, серед яких чільне місце займає “Книга буття українського народу” дають нам підстави погодитися з думкою Пипіна і відзначити глибокий народницький, християнський, передовсім просвітницький напрямок діяльності таємного товариства. В Кирилومهфодіївцях відчувається міцний зв’язок з етнокультурою, їх програма дій носила поміркований та ліберальний характер, основний упор робився на підняття рівня освітченості й національної свідомості народних мас. Щодо політичної частини, то в “Книзі буття українського народу”, автором якої був Костомаров, висловлюється жаль і докір “сестри” України – “сестрам” Польщі й Росії за попередні образи, проте в чисто християнських традиціях любові й всепрощення Україна прощає вину своїм “сестрам”, і закликає їх до примирення та спільної роботи на благо всього слов’янства. Діячі братства вірили у те, що справжнє братське об’єднання слов’янства може розпочатися саме з українського середовища, котре найкраще зберегло себе від “спокуси влади” та німецького впливу, і мало живий зв’язок з народною культурою [10].

Новою віхою в історії панславiзму був 1848 р., так звана “Весна народів”, яка стала часом політичного пробудження австрійського слов’янства, котре вперше заявило про себе не тільки у загально австрійському, але й у загальноєвропейському значенні. Революційний рух, що охопив в тій чи іншій мірі більшість країн Європи у Австро-німецьких землях, окрім соціально-політичних вимог встановлення громадянських прав і свобод, ліквідації феодальних пережитків, висував вимоги національного об’єднання всіх територій, заселених німцями в єдину державу. Революційні події в Габсбурзькій імперії призвели до того, що з березня 1848 р. Угорщина фактично відділялася від Австрії. Отже, з одної сторони слов’янам Австрії загрожувало онімечення, а з іншої – мадяризація. В Франкфурті 18 травня 1848 р. розпочав діяльність загально германський парламент [20, с. 305–316].

Саме під впливом цих подій провідники слов’янських національних рухів вимушені були відреагувати, виступивши єдиним фронтом. Слов’янські діячі прагнули відстояти свої національні інтереси, загрозу яким становили плани німців щодо створення об’єднаної Німеччини та угорців, котрі у своїй політиці не вважали за потрібне рахуватися з інтересами національних меншин Угорського королівства [6, с. 24–36]. В таких умовах, в Празі 2 червня 1848 р. зібрався всеслов’янський конгрес, що мав виробити спільну позицію відносно ролі й місця слов’янства в Австрійській імперії та ширше, у Європі.

Серед 340 делегатів з’їзду абсолютну більшість становили чехи і словаки, які були фактичними ініціаторами його скликання. Очолив конгрес Франтішек Палацький, в одній з трьох секцій з’їзду – чехословацькій, працювало 237 делегатів, а в двох інших – польсько-русинській та югославській, відповідно 61 і 42 делегатів. На конгресі також був присутній Міхаїл Бакунін (1814–1876), російський революціонер-анархіст, що, як і поляки, виступав з

різкою критикою російського імперіалізму. Саме ставленням до Росії польська позиція вирізнялася з-поміж інших, як і на самому з'їзді, так і в подальшому. Попри намагання Бакуніна, надати слов'янському з'їзду революційного, антиімперіалістичного і макронаціоналістичного характеру, більшість делегатів стояли на позиціях Палацького, що був ідеологом орієнтації на габсбурзьку династію, та поступового перетворення імперії у конституційну федеральну монархію [7]. Йому належать слова, що в повній мірі висвітлюють політичну концепцію австрославізму – об'єднання слов'ян в рамках Австрії задля спільного відстоювання своїх національних інтересів: “якби Австрії не було, її треба було б придумати” [2, с. 127]. Проте таку позицію можна вважати доволі об'єктивною. З огляду на міжнародну ситуацію, попри надії Погодіна, Російська імперія, як вже зазначалось, не мала в той час ніяких планів щодо австрійського слов'янства, більше того, допомогла габсбургам придушити угорську революцію в 1849 році. Таким чином, орієнтація більшості австрійських слов'ян була чи не єдиним способом поступового покращення їх становища в імперії.

У процесі роботи конгресу відкрилися численні національні та соціально-ідеологічні протиріччя серед делегатів, основним серед яких було ставлення до Габсбургів. Австрофілу Палацькому аргументовано протистояв Штур, який свою позицію виразив наступним чином. “Хіба нашою метою має бути збереження Австрійської імперії?” – питав він. І відповідав: “Наша мета полягає в тому, щоб зберегти нас. Перш за все ми повинні служити собі, потім – іншим. До цих пір Австрія стояла, а ми гинули. Що сказав би світ, якби ми не піклувалися ні про що, окрім збереження Австрії? Із загибеллю Австрії – ми не загинемо”. Політику австрославізму Штур пов'язував перш за все з поміркованою частиною чеського національного руху і піддавав її жорсткій критиці. “Ідея створити з Австрії опору для слов'янських племен в Центральній Європі народилася в головах чехів. Це ідея освіченого і розсудливого, але безумного і короткозорого чеського історика Палацького. При цьому для чехів відкривалася перспектива гегемонії над слов'янськими племенами, що живуть в Австрії, і, нарешті, перспектива перетворення Австрії по їх уявленнях” [8].

З різкою критикою прогабсбурзької позиції, як і взагалі національних прагнень слов'ян, виступили Карл Маркс та Фрідріх Енгельс. У своїй оцінці слов'янства загалом та панславізму зокрема Маркс і Енгельс дійшли до того, що вважали слов'янство найбільш реакційним, ретроградським, відсталим елементом Європи, яке потрібно знищити, задля блага всього людства, єдиний виняток робився для поляків [1, с. 88; 14; 21; 22].

Абсолютно інший – революційний, погляд на слов'янство, як на носія “народного духу свободи” мав Бакунін. “Світ, роздільний на два табори – революційний і контрреволюційний; слов'яни, захищаючи власні інтереси, повинні разом з німцями і угорцями добиватися загальної федерації європейських республік. Взагалі, стверджував Бакунін, слов'янам слід бути друзями і союзниками всіх народів і партій, що борються за революцію” [8]. Він стверджував, що революційність, прагнення до соціальної і національної справедливості і є слов'янськими традиціями. Саме у зв'язку з суспільною революцією Бакунін бачив ідею панславізму. “Панславізм – це віра і упевненість в майбутті слов'ян; ми, слов'яни, складаємо свій власний світ, світ, який тисячу років був гноблений різними ворогами... Панславізм є віра, що з'єднання всіх слов'янських племен, котрі складаються з 85 мільйонів, внесе нову цивілізацію, нову жваву дійсну свободу в світ” [7]. На відміну від Штура, котрий закликав до об'єднання слов'ян з царською Росією, Бакунін застерігав від такого кроку, в його поглядах царська імперія виступає противником слов'янства в тій же мірі, що й Австрійська. “Російський цар уклав новий тісний союз з австрійською династією не за вас, але проти вас... Увійшовши до Росії імператора Миколи, ви увійшли б до труни всякого народного життя і всякої свободи” [7].

Єдиним документом, який встиг ратифікувати Празький конгрес, до того, як його внаслідок повстання в чеській столиці 12 червня 1948 р. розігнали австрійські війська, був, складений Палацьким, “Маніфест до європейських народів”, у якому декларувався мирний і справедливий характер слов'янського руху як елементу загальноєвропейського, проголошується вроджена прихильність слов'янства до демократичних цінностей – свободи, рівності й

братерства. Палацький піддав критиці пануючу, як і у консервативних, так і у ліберальних західноєвропейських колах думку про панславізм, як реакційний і імперіалістичний рух, що загрожує самим основам європейської цивілізації. В маніфесті висувалася ідея скликання загальноєвропейського конгресу народів, який мав мирно врегулювати міжнародні відносини на континенті та домогтися збереження та закріплення ліберальних здобутків [9]. Проте, навіть такий поміркований характер звернення не мав подальшого втілення після придушення угорського повстання, в чому активну роль взяла Росія, та прямо або опосередковано австрійські слов'яни, після загального наступу реакції, національні інтереси слов'ян не були враховані. Австрія, що вціліла завдяки своїм слов'янським підданам та Росія, зрештою охочіше пішла на союз з угорцями, та згодом з Пруссією. Тож, недооцінка етнокультурного фактору, як австрославів, так, особливо Росією, дорого коштувала слов'янам в подальшому.

Незважаючи на те, що прагнення слов'янських народів не були реалізовані, а наступний всеслов'янський конгрес відбувся аж у 1867 р., Празький слов'янський з'їзд був знаменним тим, що слов'яни і справді заявили про себе, не тільки, як етнокультурна спільнота, але, як і політична сила європейського масштабу. Хоч зважаючи на ліберальний характер та певну невпевненість, дезорганізованість в діях, що не дозволило розвинути політичний успіх, самим фактом слов'янського з'їзду слов'янство в 1848 р. зробило крок до прямого, панславістичного суспільно-політичного діалогу, котрий сприяв пошуку точок реального зближення та консолідації.

Нового поштовху слов'янська ідея отримала внаслідок поразки Росії у Кримській війні 1853–1856 років. Як зазначає Данілевській, Кримська війна стала свого роду індикатором місця, яке Європа віддавала Росії у світовому співтоваристві. Фактично Російська імперія, що після Віденського конгресу активно брала участь у європейській політиці, подекуди визначаючи її, була “вигнана з Європи”, проте не стільки в просторовому, як у цивілізаційному плані. Захід відкинув прагнення Росії “стати Європою”, котре від часів Петра I домінувало в ідеології царизму. Тим самим, західна політика по відношенню до Росії звела чіткий цивілізаційний бар'єр, де їй в кращому випадку відводилася роль далекої периферії, а в гіршому, простору для колонізації [14].

З точки зору цивілізаційного підходу Російська імперія була по суті модифікованим імперським візантійським проектом. Справді, еліта Росії, ще від часів одруження Івана III на Софії Палеолог 1472 р., перебрала на себе функцію утвердження Третього Риму, цим самим претендуючи на спадок першого, а частково і другого Римів, передовсім концепцію універсальної імперії. Проте, якщо еліта ідеологічно і геополітично працювала в напрямку Третього Риму, то в основному слов'янське населення було далеке від якихось імперських амбіцій, виступаючи сліпим зряддям будівництва імперії. В Росії фактично існувало дві нації, різниця між якими була не тільки соціальною, але й насамперед культурною [23, с. 12–13; 24]. Ми схильні розділяти думку британського історика, спеціаліста у вивченні Росії Джеффри Хоскінга та відомого російського публіциста Петра Хомякова про те, що “Русь стала жертвою Росії (імперії)” [23; 25]. Іде мова про те, що слов'янська – руська етнокультура була піддана, внаслідок несприятливих історичних обставин, що пов'язані з експансією сусідніх макрокультур, впливу імперської, візантійської цивілізаційної моделі. Таким чином, залишаючись етнічно слов'янською, а технічно, й інформаційно наближаючись до Заходу, чий вплив почав домінувати з часу правління Петра I і поступово посилювався, Російська імперія була також носієм візантійського глобального проекту.

У зв'язку з поразкою у Кримській війні, окрім необхідності соціально-економічних реформ, постає необхідність ідеологічної консолідації російського суспільства, пошук національної ідеї. Широкого суспільного резонансу набуває слов'янофільство, що особливо критикувало “Петербурзький період” і прагнуло до відновлення істинно руського. Проте, якщо романтики, діячі відродження народної культури у Європі загалом та слов'янстві зокрема основний акцент ставили на етнокультурі, то слов'янофіли поєднали візантизм зі слов'янством, народну культуру з імперською, самобутність з вселенськістю, замість відродження створивши національне “зблудження”. Вони, в силу свого аристократичного соціального походження не могли піти шляхом буржуазного націоналізму французів, чи народного, слов'янського

націоналізму чехів і словаків, натомість розвинули концепцію імперського націоналізму. Якщо європейський романтизм став фундаментом етнічного націоналізму Східної Європи, то з слов'янофільських ідей виник імперський націоналізм, де власне етносу відводилася підпорядкована роль. Якщо націоналізм Західної Європи, що породжений просвітництвом є націоналізм територіальний – державний; Східно – європейський націоналізм, що утворився як відгук на деетнізацію, став насамперед етнічним, то, породжений псевдоморфним поєднанням слов'янського з візантійським, російський націоналізм проектувався, як імперський, де етнос служив вселенській місії держави, очолюваній сакральним правителем імператором “Батюшкою царем”. Самодержав'я, православ'я і народність – ця, легітимістська, імперська модель, нав'язана з гори, поширювалася в якості російського націоналізму, що найяскравіше проявив себе в чорносотинництві, яке, як і його ідеологічна основа, було створено на владному олімпі, а не вийшло з етнокультури народу [26, с. 76–116]. Слов'янофіли не були безпосередніми “інтелектуальними” слугами імперії, вони почасти виступали серйозними критиками не тільки спадку Петра I, але й політики його наступників, проте, були прихильниками імперії, як такої, слов'янофіли діяли в фарватері русько-візантійського глобального імперського проекту. Російський панславізм – як макронаціоналізм, під впливом слов'янофілів набрав імперського забарвлення, де слов'янськість нівелювалася на користь візантизму, народовладдя і конституційні права на користь бюрократичного апарату і самодержавства, а православ'я і російська мова служили універсалістськими засобами.

Політичний крах австрославізму, внаслідок Австро – угорського компромісу 15 березня 1867 р. сприяв тому, що австрійські слов'яни почали шукати тіснішого діалогу з росіянами. З 20 травня по 15 червня 1867 р. в Москві пройшов Другий слов'янський з'їзд, що відбувся при підтримці владних кіл імперії та під повним ідеологічним пануванням слов'янофілів. В честь делегатів влаштовувалися численні прийоми, оркестри зустрічали їх на залізничних станціях, проте за всією пафосністю дійства не було справжнього порозуміння між Сходом і Заходом слов'янського світу, поляки взагалі не прибули на з'їзд, адже після поразки повстання 1863–1864 рр. польська громадськість була настроєна крайньо вороже до Росії.

На відміну від Першого слов'янського з'їзду, Другий був насамперед науково-культурним, філософським диспутом, не ставлячи перед собою якихось політичних завдань, проте вони мали місце в ході самого з'їзду. Основним питанням його, як і попереднього, та й і всіх наступних був пошук спільної позиції щодо всеслов'янської інтеграції. Проблема полягала не в тому, чи об'єднуватися, питання, як об'єднуватися, й саме на Московському з'їзді розбіжність думок була найбільшою. Слов'янофіли вимагали не об'єднання, а приєднання, або під'єднання, під все, що вони вважали “істинно руським”, неросійські ж слов'яни не могли пристати на такі умови.

Квінтесенцією поглядів неросійського слов'янства на панславізм можуть слугувати слова, сказані чеським публіцистом і політичним діячем Ладіславом Рігером (1818–1903) в Москві. На нашу думку, слова ці настільки добре передають і дух, і суть слов'янської ідеї в її етнокультурній, тобто фундаментальній основі, що були актуальними не тільки для свого часу, але й залишаються такими і сьогодні. “Я підтримую думку, що різноманітність частин не виключає їх єдності; єдність повинна шукатись в гармонії цих частин. Нерозчленована єдність може призвести до односторонності й нежиттєздатності, таким же чином, як і роздріблення без керівного духу веде до слабкості і загибелі. Якщо б ви сплавили всі дзвони ваші в один великий, визначний дзвін, більший ніж сам “Іван Великий”, то, звичайно, звук цього богатиря – дзвона був би сильним, але враження від цього звуку не було б тою приємною гармонією звуків дзвонів, які звіщають вам Воскресіння Христове. А яка краса в цьому гармонійному ладі московських дзвонів. Цей гармонійний лад і є єдність. Два моменти зауважуються, як в людині, так і у всякому її ділі, в житті політичному, в науці та у світі матеріальних явищ. Ці два моменти, це сила і краса. Сила досягається як правило єдністю, краса ж гармонією частин. Співрозмірність і згода в діяльності всіх частин тіла людини і є її краса. Липа слов'янська не виграла б в красі, якщо б ви, відрізали її гілки, лишивши її стовбур. Кожен корінь повинен триматися свого ґрунту; стовбур липи повинен бути і єдиним, і цілим, але вінцю належать його гілки. В них і життя, і

цвіт, і краса дерева. Людину мало освічену більше всього вражають сила і величезні розміри. Людина мало освічена, легко надихається величиною маси; людина більш освічена звертає увагу на деталі, на частини. Вона бажає одухотворити масу, і приносити данину свого замилювання лише тій красі, яка криється в співрозмірності згоді. Ось ті думки, які виникли в мене під час цього зібрання вчених слов'ян, по відношенню до завдань наших цивілізаційних устремлень” [2, с. 122–123]. В цих філософських і метафоричних словах, втім, помітний глибокий зміст, що полягає у кардинальній розбіжності поглядів на питання слов'янської єдності. Якщо слов'янофіли бачили її як імперію, під гегемонією Росії, то неросійські слов'яни прагнули конфедерації на зразок США. В той час як слов'янофіли прагнули інкорпорувати все слов'янство в свій псевдоморфічний візантійсько–російський проект, стверджуючи, що він і є синонімом слов'янства, інші панслависти прагнули втілення слов'янської етнокультурної самобутності, в усьому різноманітті народної культури. Слов'янофіли прагнули авторитаризму, а їх опоненти народовладдя, при чому апелюючи до одвічно слов'янського його характеру. Слов'янофіли вважали, що слов'янське майбутнє тісно пов'язане з візантійським минулим, західнослов'янські ж діячі більше схилилися до розбудови власне слов'янських начал. Така різниця у поглядах була зумовлена насамперед характером їх місцевого націоналізму. Якщо у західних та південних слов'ян він був етнічним, народним, то у російських слов'янофілів націоналізм – перш за все імперським! Для перших панславізм був засобом захисту і розвитку своїх національних культур, розбудовою самобутнього слов'янського світу, другі панславізм розуміли як засіб модифікації Петрівської імперії у Третій Рим. Навіть у протиставленні слов'янської макрокультури західній в слов'янофілів більше відчуються рецидиви полемічного протистояння Константинополя і Риму, Західної і Східної імперій, ніж етнічного протистояння німців і слов'ян, що було притаманно для чехів, поляків і хорватів. Як і локальний націоналізм, так і панславізм, як макронаціоналізм, в обох випадках носив різний характер, “етнославізму” і “імперіославізму”. Звісна річ, виходячи з таких фундаментальних розбіжностей в поглядах, з'їзд носив характер декларативного, ніж реального всеслов'янства.

Проте, слов'янська ідея в Росії втілювалася не тільки, як слов'янофільська, важливий момент в розумінні панславізму полягає в тому, що різні національні, політичні та ідеологічні групи розуміли його по-різному. Не винятком була і Росія, згадаймо, того ж Бакуніна. Зрештою, в Росії, після “Великих реформ” 1856–1874 рр. Олександра II утверджувалися, щоправда згори, як і все у псевдоморфозному суспільстві доволі широкі громадські свободи. Ідеологічні суперники слов'янофілів – західники, були неоднорідною масою, серед них, були як і відверті прихильники всього Західного, що стверджували про відсутність особливої історичної долі Росії і її відмінності від Європи, яку розглядали, як еталон для наслідування, зумовлені насамперед її відставанням, так і західники в ширшому сенсі цього слова, що фактично наслідували елементи культури і цінності Заходу, не абсолютизуючи їх. Щодо слов'янської ідеї, то їх погляди справедливо вказували на те, що, перш ніж визволяти і просвітлювати слов'ян, потрібно, емансипувати і просвітити власний народ, що вирішення слов'янського питання залежить від внутрішньої еволюції російського суспільства [2, с. 93].

Присутність панславистичних прагнень, в тій, чи іншій мірі в усіх слов'янських народах, та серед різних ідеологічних спрямувань – від реакційних, монархічних і консервативних, до народницьких, ліберальних і анархістських, переконливо свідчить про об'єктивність панславізму як органічного прагнення слов'янської спільноти народів підтримувати і поглиблювати свою взаємодію задля забезпечення максимально сприятливих етнокультурних умов реалізації свого цивілізаційного потенціалу.

Незважаючи на різні національні та ідеологічні особливості, серед різних панславистичних концепцій можна виділити певні об'єднуючі риси, такі, як усвідомлення слов'янської єдності, розуміння полісемантичності панславізму, намагання об'єднуватися, як культурними, так і політичними засобами. Панславізм у XIX ст. набрав широкого, справді всеслов'янського характеру, і причиною цьому було те, що, якщо раніше виклики по відношенню до різних частин слов'янського світу носили неоднорідний характер, частина орієнтувалася на схід, частина на захід, то бурхливий розвиток Атлантичної цивілізації, яка ламала старі культурно-

аксіологічні та соціально-економічні моделі Європи спричинив до національного відродження слов'янства. Кожен час, різні обставини, по-різному впливали на панславізм, як виразник слов'янської макрокультурної інтеграції. В слов'янстві існувала тенденція до наслідування Заходу, але й була тенденція до збереження свого, поєднання цих двох тенденцій і визначало панславізм у ХІХ ст. У випадку Російської імперії, за винятком хіба що Кирило-Мефодіївського братства, що найкраще дотримувалося принципу “і чужого навчайтесь, і свого не цурайтесь”, переважало лише прагнення наслідування. Західники були псевдоморфозовані атлантизмом, друга крайність – слов'янофіли, були псевдоморфозовані візантійством. Ні перші, ні другі, хоч і розглядали питання єдності слов'ян справжніми панславістами не були, адже в обох випадках об'єднання слов'ян, не враховувало слов'янського етнокультурного духу. Проте, саме від російської гілки слов'янських народів залежало слов'янське об'єднання, переростання потенційної цивілізації в реальну. Важливою обставиною в російському панславізмі, що мала далекі наслідки, була поступова еволюція слов'янофільства. Ключовою фігурою в ній є Констянтин Леонтьєв (1831–1891), російський дипломат, філософ, публіцист. Він стверджував наступне: “Слов'янство є, славізму нема”. У своїй цивілізаційній концепції він абсолютизував візантизм, відкинувши принцип крові, й вважав, що Росії православні слов'яни не потрібні, їй треба йти шляхом становлення Євразійської православної імперії [12, с. 81–193]. Таким чином, Леонтьєв став свого роду когнітивним мостом між слов'янофільством, і євразійством, яке втілило в собі квінтесенцією російського імперського націоналізму. Внутрішній розвиток російського суспільства визначав у великій мірі й розвиток панславізму, невміння і небажання зрозуміти інших слов'ян було основною причиною, що не дала реалізуватися слов'янській ідеї. Цю думку можна підсумувати словами справжнього слов'янського патріота А. Пипіна: “Таким чином, вся тяжкість слов'янського питання лежала в стані нашого внутрішнього питання” [2, с. 145]. Пипін, як знавець слов'янської ідеї, ще наприкінці ХІХ ст. зауважив ту істину, що не перестає бути актуальною і на сьогодні: “Але, щоб наші слов'янські симпатії приносили всю свою практичну корисність, недостатньо самовдовольнятися нашими хорошими почуттями, – треба зрозуміти стан справ, менше говорити про наші місії, і складати широкі плани, а більше робити. Як непослідовно в нас утверджувався інтерес до слов'янства, як мало він має суттєвої опори в суспільстві, скільки виявилось нерозуміння наших братів, скільки зроблено через це конкретних і загальних помилок, це відомо. Скажуть, що й слов'яни знають нас мало; так, але це погане виправдання для нас, тому що ми і старші брати, і більш сильна рука” [1, с. 53]. Пипін прекрасно усвідомлював те, що не хотіли усвідомити ні слов'янофіли, ні наступні генерації російських імперських націоналістів. Позиція лідера, “старшого брата” – це не стільки привілей, як обов'язок. Істинну вищість – моральну можна здобути лише внаслідок порозуміння між слов'янськими народами. У З. Глогера, польського публіциста, ця ж думка знайшла своє втілення в наступних словах: “якщо Росія має стати на чолі слов'янського руху, то вона повинна сьогодні подумати про себе, але не в той мерзенний спосіб, коли брат русифікує брата і гнобить його разом з німцями, які його германізують” [4, с. 43].

Іншою рисою слов'янської ідеї, що в силу попередньої феодальної епохи не була зауважена, та й не могла так розвинути, став глибокий народний характер всеслов'янства, його етнонаціоналістичне спрямування. Цю особливість можна прокоментувати словами видатного російського публіциста і державного діяча Фьодора Тютчева: “Дійсний панславізм – в масах, він виявляється в спілкуванні російського солдата з першим зустрічним йому слов'янським селянином – словаком, сербом, болгариним і т. п., навіть угорцем... Всі вони солідарні між собою по відношенню до німця” [13].

ХХ ст. в повній мірі відобразило ці дві тенденції – залежності панславізму від внутрішнього становища російського суспільства, так і справжнє відчуття слов'янської єдності, на етнокультурному, мовному, ментальному рівні серед широких громадських верств. Але, цей час стане серйозним випробуванням слов'янської ідеї на міцність, не встигнуть слов'янські народи здобути політичну незалежність, як між ними розгоряться криваві міжособні конфлікти. Глобалізація – явище, що визначає наш час знову ставить спільні виклики перед різними слов'янськими народами, об'єктивно зближуючи їх, проте чи зможуть

слов'яни добитися того, чого не змогли добитися у XIX ст. та не стати етнічним компостом для розвитку інших культур залежить від правильного розуміння ними свого минулого.

Список використаних джерел

1. *Kohn Hans*. Pan-Slavism. Its History and Ideology. – New York: Vintage Books. A division of Random House, 1960. – 468 p.
2. *Пытин А. Н.* Панславизм в прошлом и настоящем / Вступительная статья Е. С. Троицкого. – М.: АКИРН, 2002. – 195 с. 3. *Sapek Thomas*. Slovaks of Hungary. Slavs and Pan-Slavism. – New York: The Knickerbocker press, 1906. – 214 p. 4. *Казьмерчак Д.* Слов'янський клуб у Кракові: генеза, мета і засади // Проблеми слов'янознавства, 2002. – Вип.52. – С.40–46. 5. *Валіцький А.* В полоні консервативної утопії: Структура і виводження російського слов'янофільства / Пер. з польськ. В. Моринець. – К.: Основи, 1998. – 710 с. 6. *Sandor Kostya*. Pan-Slavism. Edited by Anne Fay Atzel. – Astor Park, Florida, Danubian Press, Inc. 1981. – 109 p. 7. *Рокина Г. В.* Словаки и Пражский съезд 1848 г. [Електронний ресурс]: Энциклопедия культур Дѣjà vu. – Режим доступу: <http://ec-dejavu.ru/p2/Pan-slavism-2.html> 8. *Дяков В. А.* Поляки на Славянском съезде 1848 г. [Електронний ресурс]: Энциклопедия культур Дѣjà vu. – Режим доступу: <http://ec-dejavu.ru/p-2/Pan-slavism-2.html> 9. *Палацкій Ф.* Манифест Славянского съезда 1848 г. к европейским народам [Електронний ресурс]: Манифест. – Режим доступу: <http://slavonic.iptelecom.net.ua/ideol/1848.htm> 10. *Список* “Книги буття українського народу” М. І. Костомарова, що був вилучений у М. І. Гулака під час обшуку в Олексієвському ревеліні 2 квітня 1847 р. 1845 р. – кінець – 1846 р. [Електронний ресурс]: *Ізборник // Історія України IX–XVIII ст. Першоджерела та інтерпретації.* – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/rizne/kmt02.htm> 11. *Штур Л.* Славянство и мир будущего. Послание славянам с берегов Дуная. [Електронний ресурс]: Перевод с нем. В. Ламанского. Москва. 23 апреля 1867. – Режим доступу: http://www.kirsoft.com.ru/skb13/KSNews_233.htm 12. *Леонтьев К. Н.* Восток, Россия, и славянство. Сборник статей К. Леонтьева. Том 1. – М.: Типо-литография И.Н. Кушнерева и к. 1885. – 312 с. 13. *Фундаментальная* электронная библиотека. Русская литература и фольклор. Н.И. Тютчев. Литература о Тютчеве. Литературное наследство. – Т. 97. – 1988–1989. Книга первая. Стихотворения. Публицистика. Незавершенный трактат “Россия и Запад”. Кожинов. Вступительная статья. – Режим доступу: <http://feb-web.ru/feb/tyutchev/critics/ln1/ln1-1833.htm> 14. *Данилевский Н. Я.* Россия и Европа / Составление и комментарии Ю. А. Белова / Отв. ред. О. Платонов. – М.: Институт русской цивилизации, 2008. – 816 с. 15. *Энгельс Ф.* Демократический панславизм. [Електронний ресурс]: Написано Ф. Энгельсом 14–16 февраля 1849г. Напечатано в “Neue Rheinische Zeitung”. №222 и 223; 15 и 16 февраля 1849г. – Режим доступу: <http://lugovoy-k.narod.ru/marx/06/062.htm> 16. *Сокоринский А. В.* “Славянская идея” – це російська двохголова імперія! [Електронний ресурс]: “Спецкор”. Дніпропетровське інформаційно-аналітичне видання. Персональний сайт члена Національної спілки журналістів України Олексія Мазура. – Режим доступу: http://spetskor.dp.ua/art_555.php 17. *Мазур О. М.* В. Шилова. Слов'янський синдром [Електронний ресурс]: “Спецкор”. Дніпропетровське інформаційно-аналітичне видання. Персональний сайт члена Національної спілки журналістів України Олексія Мазура. – Режим доступу: http://spetskor.dp.ua/art_594.php 18. *Kanneler A.* Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад / Перекл. з німецької Х. Назаркевич, наук. ред. М. Крикун [Історія країн світу, 2]. – Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2005. – XII+360 с., 11 карт. 19. *Бердяев Н. А.* Судьба России. Души народов. Россия и польская душа. От 1918 г. [Електронний ресурс]: Библиотека Якова Кротова. – Режим доступу: http://www.krotov.info/library/02_b/berdyayev/1918_15_19.html 20. *Европейские* революции 1848 года. “Принципы национальности” в политике и идеологии. – М.: Индикс, 2001. – 456 с. 21. *Ульянов Н. И.* Замолчанный Маркс. [Електронний ресурс]: Текст приводится по изданию Н.И. Ульянов, “Скрипты”, Эрмитаж, Michigan, 1981, с. 119–148.– Режим доступу: <http://www.angelfire.com/nt/oboguev/images/niumarx.htm> 22. *Энгельс Ф.* Германия и панславизм. [Електронний ресурс]: Написано Ф. Энгельсом около 17 апреля 1855г. Напечатано в “Neue Oder-Zeitung”. №185 и 189, 21 и 24 апреля 1855г. – Режим доступу: <http://lugovoy-k.narod.ru/marx/11/052.htm> 23. *Хоскинг Дж.* Россия: народ и империя (1552–1917) / Пер. с англ. С. Н. Самуйлова. – Смоленск: “Русич”, 2001. – 512 с. 24. *Бердінських В. А.* Крестьянская цивилизация в России. – М.: “Аграф”, 2001. – 432 с. 25. *Хомяков П. М.* Россия против Руси. Русь против России : историческое расследование. Полемические заметки. – К.: НКР ВГОРУ, 2009. – 232 с. 26. *Коцюбинский Д. А.* Русский национализм в начале XX столетия: Рождение и гибель идеологии Всероссийского национального союза. – М.: “Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), 2001. – 528 с., ил.

Богдан Бутковський

ОСОБЕННОСТИ ИДЕИ СЛАВЯНСКОГО ЕДИНСТВА В ЭПОХУ НАЦИОНАЛЬНОГО ВОЗРОЖДЕНИЯ

В статье освещает взаимозависимость между национальным возрождением славянских народов и панславизмом с точки зрения цивилизационного подхода. Раскрываются особенности междуславянского диалога.

Ключевые слова: славяне, панславизм, национализм, макронационализм, славянофилы, псевдоморфоз, цивилизация, макрокультура, этнокультура, империславизм, этнославизм.

Bogdan Butkovskiy

FEATURES OF IDEA OF SLAVONIC UNITY IN NATIONAL RENAISSANCE AGE

In the article interdependence connections between the national revival of slavonic people and panslavizm from point of civilization approach. Discovers features of interslavonic dialog.

Key words: slavs, panslavizm, nationalism, macronationalism, slavofils, pseudomorphs, civilization, macroculture, etnoculture, imperioslavizm, etnoslavizm.